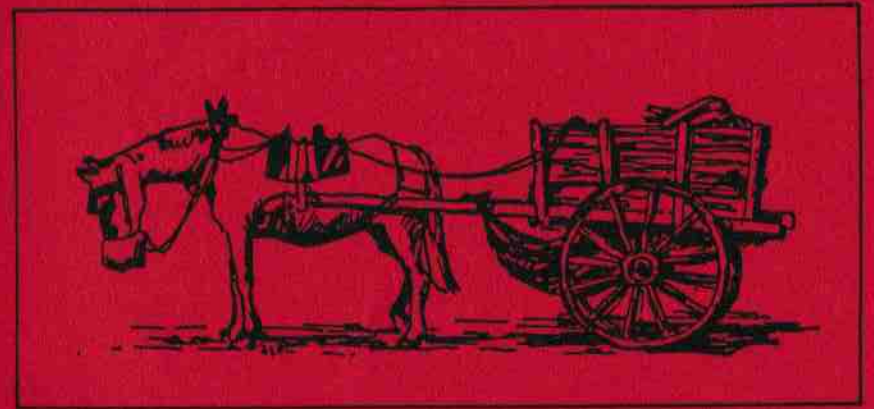

39^a

Kennismakingsnummer

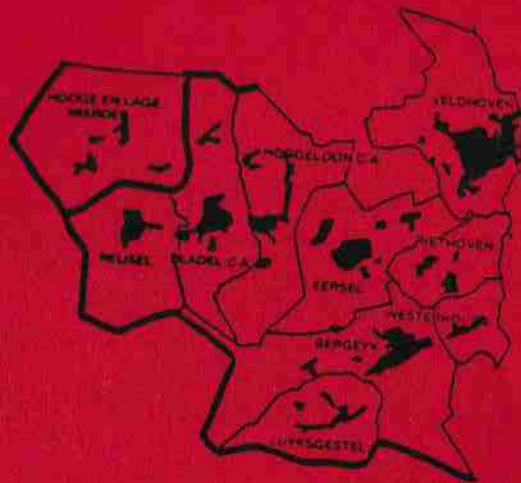
De Rosdoek

periodiek van

heemkundige studiekring
De Acht Zaligheden.

- verschijnt 4 x per jaar -

heemkundige studiekring

De Acht Zaligheden

omvat het grondgebied van de gemeenten:

Eersel	Luyksgestel	Veldhoven
Bergeyk	Westerhoven	Bladelpert en Casteren
Reusel	Riethoven	
Hooge en Lage Mierden		

Samenstelling bestuur:

Th. v.d. Ven, Gerle,	voorzitter
C. Witmer, Veldhoven,	secretaris
mevr. C. van Leersum, Duizel,	penningmeester
C. Cornelissen, Eersel,	vice-voorzitter
H. Backbier, Vessem,	
A. Kockx, Veldhoven,	
H. Langbroek, Eersel	
H. Strijbos, Eersel,	
mevr. A. Rijken, Duizel.	

Adres secretariaat: C. Witmer, Nijverheidslaan 16
5506 EE Veldhoven

Geachte lezeres/lezer,

De reden voor het uitgeven van deze extra Rosdoek is gelegen in het besluit van het bestuur van onze kring om eens op een gerichte wijze de aandacht te vragen voor de heemkunde in het algemeen en het bedrijven van deze heemkunde binnen het kader van een kring, in dit geval onze Kring "De Acht Zaligheden".

De opzet van deze uitgave is hierop afgestemd en U zult in dit nummer dan ook een aantal artikelen aantreffen van uiteenlopende aard.

Zo treft U allereerst een uitvoerig artikel aan, van de hand van de heer H. Strijbos, over onze dorpskerken in de Middeleeuwen.

Verder een verslag van een dagexcursie naar het Oude land van Aarschot en omgeving, een trip die we in 1983 maakten en waarvan de heer Th. v.d. Aalst verslag doet.

Van dezelfde schrijver een relaas over een lezing rondom "Grenzen en hun markeringen", welke inleiding in januari 1984 werd verzorgd.

Ook de archeologie -een aspect van de heemkunde dat in onze kring, in tegenstelling tot vele andere kringen, altijd veel aandacht heeft genoten- wordt niet vergeten.

De reeds enkele jaren durende opgravingen te Hoogeloon en Riethoven blijken voor de invulling van de geschiedenis van grote waarde te zijn.

Tenslotte treft U nog een beknopte opgave aan van de vele activiteiten, die in de loop der jaren door de kring werden georganiseerd.

Hieruit zal U ongetwijfeld blijken welk een breed scala van onderwerpen heemkunde omvat en op welke wijze een kring hiermee kan werken in het belang van de leden.

Enige informatie omtrent het lidmaatschap sluit het geheel af.

Als men tegenwoordig om zich heen ziet blijkt het telkens weer hoe belangrijk het is dat mensen een zinvolle hobby hebben. Het biedt de

mogelijkheid om in groter of kleiner verband bezig te zijn met iets wat je boeit, waar je belangstelling voor hebt. Je ontmoet anderen, je werkt samen, het verschaft je vaak heel veel voldoening. Je kunt zelf meewerken iets tot stand te brengen waaraan ook anderen weer plezier beleven. Er is nog zo veel te doen.

Binnen Brabants Heem zijn diverse kringen momenteel bezig, met de middelen die de moderne techniek ons biedt, vele zaken vast te leggen en voor later te bewaren. Dit geldt eigenlijk nog in versterkte mate voor onze kring, daar wij te maken hebben met een zgn. streekkring met een betrekkelijk groot gebied. Het is mede om deze reden, dat wij gemeend hebben enige activiteiten voor ledenwerving te moeten ontplooiën.

In deze geest hoop ik, dat dit extra nummer het resultaat mag brengen dat wij ervan verwachten, n.l. belangstelling voor de heemkunde in het algemeen en nog wat nieuwe actieve leden voor onze kring. Het doel is het waard en het geeft voor de beoefenaar veel plezier. Mogen we eens iets van U horen?

Oerle, mei 1986. Namens het bestuur,
Th.H. v.d. Ven, voorzitter.

WAT IS HEEMKUNDE?

Voor het begrip heemkunde zijn in de loop van de tijd diverse omschrijvingen gegeven. In encyclopedieën treft men het aan als: "Kennis van land en volk in de naaste omgeving, die gebruik maakt van allerlei wetenschappen".

Onzes inziens is een dergelijke omschrijving, die enkel uitgaat van kennis, niet volledig. Vanuit de heembeweging is de volgende definitie naar voren gekomen, die veel zuiverder aangeeft wat dit is, namelijk: "Heemkunde is de studie over, de kennis van en de liefde tot alle facetten van cultuur, flora en fauna, land en volk in onze naaste omgeving, onze woon-

plaats en onze streek, zoals die was en werd van de prehistorie tot vandaag".

In onze provincie heeft de heembeweging een grote vlucht gekend. Reeds voor de Tweede Wereldoorlog werd de eerste aanzet hiertoe gegeven. Tijdens de bezetting moest noodgedwongen pas op de plaats worden gemaakt.

Onmiddellijk na de bevrijding in 1945 werd enthousiast opnieuw begonnen en in april 1948, toen het eerste nummer van het thans nog bestaande tijdschrift "Brabants Heem" verscheen, kon melding gemaakt worden van het bestaan van 15 kringen. Een hiervan was onze "Heemkundige Studiekring De Acht Zaligheden".

Thans -in 1986- zijn 75 kringen bij de Stichting Brabants Heem aangesloten.

Uitgaven van de kring.

"Ken Uw Kempen"

"In het voetspoor van Meester Panken"

"Gids voor 3 dagtochten door het kringgebied"

uitverkocht.

"Duizel, Eersel, Steensel", volksleven en verleden - diverse auteurs

uitverkocht.

"Inventarisatie kerken en torens behorende tot de Kempische gothiek", M. Hurkmans

nog beperkt verkrijgbaar.

"Gothische dorpskerken en torens van de Kempische zandgronden", H. Strijbos

verkrijgbaar f 2,50.

"Langs 's Heren Wegen", inventarisatie van kleine religieuze monumenten. Studiegroep van de kring

verkrijgbaar f 10,--
excl. verzendkosten.

Dorpskerken in het Middeleeuwse Kempenland

De dorpskerken moeten in het landschap en in de kernen in de Middeleeuwen opvallende verschijningen zijn geweest. Het landschap bestond immers voor een groot deel uit niet beboste heide. Hoe indrukwekkend die heide ook mag zijn geweest, het gebied was onherbergzaam en dan ook uiterst dun bevolkt. Met de primitieve vervoermiddelen uit die tijd was de tocht door de heide lang en eenzaam. De dorpskerken moeten van grote afstand zichtbaar zijn geweest en voor degene die over de heide trok van kern tot kern een baken dat zo snel mogelijk bereikt moest worden. Tussen 's-Hertogenbosch en Turnhout waren geen steden van enige omvang. Eindhoven en Helmond die wat groter waren dan de dorpskernen, lagen in het lager gelegen gebied van de centrale slenk, een vallei die zich uitstrekt van Zuid-Limburg tot de Maas bij Den Bosch, waardoor de Dommel en de Aa stromen.

De hoger gelegen zandgronden, waaronder die van de Kempen, werden doorsneden door een groot aantal beeklopen, waaronder de Run, de de Beerzen, de Gender met hun zijtakken. Langs de oevers daarvan, waar de bodem niet al te droog was, en in de nattere gebieden van de centrale slenk, kwamen bossen voor, groene beemden en konden de bewoners akkerbouw uitoefenen.

Daar lagen dan ook, in het groene lint dat de beken begeleidde, de dorpen en buurtschappen met hun agrarische bevolking, hun akkers en hun hooilanden. En in de kernen of daar dichtbij, lag de kerk.

De Middeleeuwse kerken, zoals wij die nu nog kennen, zijn soms indrukwekkende bouwwerken. Daarbij kunnen we denken aan de oude kapittelkerk van Boxtel, de zogenoemde Dom van Oirschot en de kerk op het Vrijthof van Hilvarenbeek. Maar ook de meer bescheiden kerken in de kleinere dorpskernen moeten in hun omgeving opvallende verschijningen zijn geweest. Die dorpskernen waren immers veel kleiner dan die we tegenwoordig kennen onder dezelfde naam en de bebouwing

Gravure uit ca. 1570, door A. de Cort. Mogelijk betreft het een Einzelhof, een hoog-Middeleeuwse vestiging, zoals die meestal op de heide lagen. De bebouwing geeft een beeld van de wijze waarop de dorpen in de Middeleeuwen waren bebouwd met huizen van vakwerkbouw, met leem bestreken. Overgenomen uit "Dorpen in Brabant", uitgave uit 1978 van het Noordbrabants Museum te 's-Hertogenbosch, origineel in bezit van het museum.

bestond uit veel bescheidener huizen als tegenwoordig. De bouwmaterialen daarvoor werden zoals dat bijna altijd het geval is bij culturen met een minder hoge technische ontwikkeling als de onze, gevonden in de directe omgeving. De Kempische zandgronden boden hout in de vorm van balken, afkomstig van ter plaatse gekweekte eiken en hout in de vorm van twijgen van wilgenhout, leem dat zich op heel veel plaatsen in de bodem bevond en riet dat aan het water groeide. Naast het riet speelde stro van de graanakkers een rol, dat veel goedkoper was.

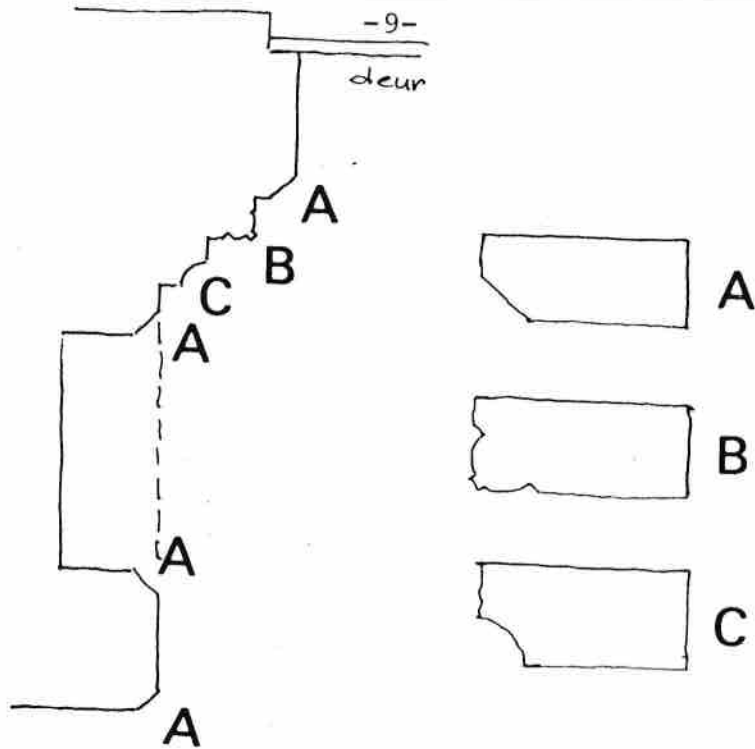
De huizen waren opgetrokken in vakwerkbouw, zoals we die in Nederland nagenoeg alleen nog vinden in Zuid-Limburg en verder vooral in Duitsland en delen van Frankrijk. Maar ook daar wordt deze techniek niet meer toegepast voor nieuwbouw.

Van zware houten balken werd een skelet opgetrokken waarin de tussenruimten van de gevels werden voorzien van stijlen en bekleed met vlechtwerk van wilgentenen. Dat vlechtwerk werd besmeerd met leem. Daken waren gedekt met riet of stro. Soms waren de gevels met houten planken beschooten.

De eerste dorpskerken zijn ongetwijfeld gebouwd geweest in een dergelijke techniek, maar zo goed als van de woningen, is daar geen spoor meer van over, tenzij in de bodem. Die sporen worden ook wel gevonden door archeologen bij opgravingen. Doordat aanvankelijk de houten stijlen van een vakwerkbouw in de grond werden gegraven, lieten ze bodemsporen na. Als in de latere Middeleeuwen de woningen werden gefundeerd op grote keien, die onder de vakwerkconstructie werden ingegraven, zijn ook daarvan geen sporen meer terug te vinden.

Binnen de bebouwing van de dorpskern ging vanaf de 11e en de 12e eeuw de dorpskerk opvallen door toepassing van metselwerk voor de muren. Dat metselwerk werd tot ca. 1200 nog uitgevoerd in tufsteen, een gesteente dat moest worden aangevoerd uit het Eifelgebergte in Duitsland via de Rijn. Transport was in de Middeleeuwen zeker voor zover dat moest plaatsvinden over de onverharde wegen en met primitieve karren, een kostbare aangelegenheid. En op de zandgronden van de Kempen moest altijd een belangrijk deel van het transport over land plaatsvinden. Het is daarom begrijpelijk dat, waar men toch streefde naar een solider bouwtechniek dan de vakwerkbouw was, zocht naar andere mogelijkheden. Het bakken van klei en leem tot stenen, een kunst die de Romeinen in het begin van onze jaartelling in onze streken hebben gekend, werd

opnieuw toegepast. De in onze streken aanwezige leem leende zich voor het bakken van stenen uitstekend. Het bakken van stenen mocht dan minder transportkosten vereisen, het bleef kostbaar, vooral vanwege de grote hoeveelheid hout of turf die nodig was om de stenen te bakken. Daarom is het begrijpelijk dat in de veertiende en vijftiende eeuw in de dorpen de bakstenen kerk nagenoeg het enige bakstenen gebouw in de dorpskern was, al zal hier en daar al wel een gebouw van grotere betekenis en in ieder geval het kasteel van de plaatselijke heer in baksteen zijn uitgevoerd geweest. Enkele Middeleeuwse bakstenen kastelen kennen we nog (Croy bij Stiphout, Helmond, Eimerik achter het kasteel van Heeze, en Deurne, maar er zijn er veel meer geweest). Voor de behuizingen van de gewone boer en de enkele burger is tot de 18e eeuw op grote schaal vakwerkbouw toegepast. Het kerkgebouw was voor de doorgaans betrekkelijk kleine dorpskernen een groot en kostbaar gebouw. Aanvankelijk bedienden ze dan ook een aantal kernen en waren ten opzichte daarvan vaak centraal gesitueerd. Alleen de grotere kerken lagen in of aan de rand van de nederzetting, zoals dat het geval was in plaatsen als Oirschot, Boxtel en Hilvarenbeek. De historisch-geograaf Kakebeeke wijst op de centrale ligging van een aantal kerken tussen oude dorpskernen. Die kernen waren tiendplichtig aan de kerk. Maar naarmate door opgravingen meer bekend wordt van de ontwikkeling van de Middeleeuwse dorpskernen, blijkt toch wel een groter aantal kerken omgeven te zijn geweest door bebouwing. Soms is die aanwijsbaar ouder dan de kerk, soms is dat nog onzeker. Opvallend is dat de toren van Oostelbeers eenzaam staat in de akkers en ook de toren van Steensel stond b.v. tot voor kort buiten het dorp. De kerk van Eersel ligt duidelijk centraal ten opzichte van enkele kernen, maar rondom de kerk van Bergeyk zijn de laatste tijd restanten van oudere bebouwing opgegraven.

Door toepassing van niet meer dan drie typen geprofileerde bakstenen (rechts) maakte men aan de toren van Steensel een rijk geprofileerde ingangsnis (links).

De grote onderneming, die de bouw van een eigen kerk was, heeft er ongetwijfeld toe geleid, dat veel ongeschoolde arbeid verricht werd door de parochianen. Behalve dat uit archiefstukken blijkt dat het initiatief voor de bouw van de kerk vaak werd ondersteund of misschien zelfs werd genomen door de plaatselijke heer en dat daarnaast soms stukken grond, die behoorden tot het "gemeynt", grond die toebehoorde aan de dorpsgemeenschap, voor de financiering van de kerk werden verkocht, lezen we ook bij herhaling, dat vanaf de plaats waar de leem voor de bakstenen werd gedolven en gebakken, de dorpeelingen een keten vormden van mensen die de gebakken steen van hand tot hand doorgaven naar

de bouwplaats. Het beeld lijkt te romantisch om waar te zijn, maar als men zich realiseert hoe kostbaar transport per as was en hoe dicht de vindplaats van de leem bij de dorpskern kon liggen, wordt die menselijke keten wel waarschijnlijker.

Op de bouwplaats zijn de stenen vermetfeld door vaklieden. Zij gebruikten daarbij de tufstenen restanten van de vroegere stenen dorpskerk, die gelijktijdig werd afgebroken. Het is ongetwijfeld daarom, dat zoveel van onze oude dorpskerken versierd zijn met zogenaamde speklagen en met druiplijsten van tufsteen (Eersel, Bergeyk). Bij vaklieden uit de Middeleeuwen denken wij bijna vanzelfsprekend aan de ambachtsgilden. Maar die kwamen op de dorpen nagenoeg niet voor. Bovendien was, ook voor een grote stad als Den Bosch, de bouw van een kerk een grote onderneming. De vele metselaars en timmerlieden en de andere ambachtlieden die nodig waren, zullen de eigen gilden veelal niet hebben kunnen leveren. Hoeveel te meer moet dat dan niet hebben gegolden voor de veel kleinere dorpen, waar een metselaar, bij gebrek aan bouwers die in baksteen bouwden, doorgaans zal hebben ontbroken. Voor de bouw van een grote kerk als de Sint Jan in 's-Hertogenbosch werden vaklieden aangetrokken van elders, die zich verenigden in bouwloodsen of een zogenaamde kerkfabriek. Ofschoon daarover weinig met zekerheid bekend is, zullen de dorpskerken wel zijn gebouwd door rondtrekkende metselaars, die al of niet in dienst stonden van de abdijen of de adel. Dat voor de dorpskerken in onze streek en ook in de rest van Nederland bijna uitsluitend baksteen werd gebruikt, heeft grote gevolgen gehad voor de verschijningsvorm. De meeste dorpskerken in onze streek zijn gebouwd in de 15e eeuw. In die tijd had de gothische bouwkunst elders, in het land van herkomst Frankrijk, maar ook in onze eigen steden, een ontwikkeling doorgemaakt die al op een eind liep. Wie de Sint Jan van 's-Hertogenbosch en de grote kerk van Breda bekijkt, ziet een kerk die rijk is aan beeldhouwwerk en steenhouderswerk in natuursteen.

Die rijke versieringen zijn eigen aan de gothische bouwkunst en bij de ontwikkelingen die deze bouwstijl doormaakte niet weg te denken. Maar de baksteen, waarvan bij ons werd gebouwd, heeft in principe een rechthoekige vorm. Om althans iets van de rijke profielen, die in de gothische bouwkunst de deur- en raamopeningen en de nissen en spaarvelden van de torens omlijstten, ook aan de eigen dorpskerken te kunnen maken, werden speciale stenen gebakken met afgeschuinde hoeken, of werden de hoeken van een deel van de stenen in een kwart rond of soms in een ander profiel uitgehakt. Men leerde geleidelijk aan die profielstenen met een grote vakbekwaamheid en fantasie te verwerken en zo ontstond een bouwstijl die wel herkenbaar is als daterend uit de tijd van de gothiek, maar die een geheel eigen karakter vertoonde. Als natuursteen voor versieringen werd gebruikt, tekende die zich af als kleurige banden of hoekblokken, of soms werden er typisch gothische ornamenten in uitgehakt die in de bakstenen muren werden verwerkt.

Al naar gelang de behoefte en de beschikbare middelen werden kerken gebouwd van verschillende typen. Het rijkste type had een hoog middenschip met daarnaast lagere zijbeuken en een lager koor en lagere kruisarmen. Het middenschip en de zijbeuken waren gescheiden door een rij kolommen die onderling waren verbonden door bogen. Die bogen hadden uiteraard de voor de gothische bouwkunst karakteristieke spitsbogen. Zij droegen de zijgevels van de middenbeuk, die soms zo ver boven het dak van de zijbeuken werden opgetrokken dat er ramen in konden worden aangebracht. Die ramen verlichtten dan het middenschip en de zijbeuken werden verlicht door de ramen in de eigen buitengevels, evenals ook het geval was bij het koor en de kruisarmen. Zo'n kerk wordt aangeduid als het basilicale type. Van buiten gezien hadden middenschip, koor, kruisarmen en zijbeuken elk een eigen dak (Eersel, Boxtel, Oirschot, Gerwen). Meestal echter werd het middenschip samen met de zijbeuken onder één groot dak ondergebracht.

De toren van Waalre. Aan deze toren komt weinig natuursteen voor, maar toch vertonen de steunberen heel rijk ontwikkelde vormen, die tot stand zijn gekomen door een vindingrijk gebruik van baksteen.

Het middenschip is dan wel hoger dan de zijbeuken, maar had geen ramen boven de kolommenrij aan de zijkanten. Dat middenschip ontving dan alleen licht door de ramen van de zijbeuken en bleef dus betrekkelijk donker. Dat type kerk wordt aangeduid als pseudo-basiliek. Maar om in het middenschip toch meer licht te krijgen werden op de zijmuren van het middenschip soms een soort dakkapellen gebouwd met ramen (Bergeyk). Soms ook werden op de zijgevels van de zijbeuken noge dakkapellen gebouwd, waarvan de hoog geplaatste ramen het licht verder in de kerk en het middenschip konden laten vallen (Helvoirt).

Gewone pseudo-basilieken zijn er vele tientallen gebouwd. Enkele voorbeelden zijn de kerken van Diessen, Middelbeers en de kerk van Hilvarenbeek in haar oorspronkelijke vorm. Maar veruit de meeste kerken, die zijn verdwenen en waarvan de torens alleen staan of die zijn vervangen door latere kerken, waren pseudo-basilieken (Duizel, Steensel, Hoogeloon, Bladel, Woensel, Luykgestel, Haaren, Oerle).

De kerk van Veldhoven was, in tegenstelling tot de meeste kerken in het gebied ten westen van de lijn Eindhoven - Den Bosch, een echte basilikale kerk. Dat basilieke type was echter weer het meest gebruikelijke ten oosten van die lijn (Bakel, Deurne, Tongelre, Stratum, Veghel, Sint Oedenrode, Someren). Omdat ook de kerk van Helmond (Sint Lambertus) van dat type was en met vele van de bovengenoemde basilikale kerken bovendien aan de buitenzijde naast de ramen van de middenbeuk nog nissen hadden ter versiering, spreekt de kunsthistoricus drs. J. van Laarhoven van het Helmondse type. Behalve de hiervoor beschreven driebeukige kerken zijn er in onze streek eenvoudiger typen aan te treffen. Het meest eenvoudige is de eenbeukige kapel, waarvan er vroeger tientallen moeten zijn geweest, maar waarvan in Nederland alleen de kapel op de markt van Eersel nog over is. In België zijn er in min of meer verbouwde vorm nog wel enkele meer te vinden. De gehele

De toren van Nederwetten, met drie geledingen, zonder enige versiering. Tegen de gevels tekenen zich de sporen af van het dak van de kerk. De tekening dateert van ca. 1948. De torenspits is verdwenen en de gehele toren verkeert in een verwaarloosde toestand.

kapel bestaat uit één ruimte, met aan de westzijde een ingang, aan de oostzijde een driezijdige koorafsluiting en een klokketorentje van hout op het dak. Deze kapellen hadden verder geen toren.

Al wat rijker is het type, bestaande uit een schip zonder zijbeuken en met een aangebouwd koor. Het kerkje van Breughel is daarvan een voorbeeld, zij het dat daaraan in later tijd kruisarmen zijn gebouwd. De kerk van Breughel bezit ook een toren.

De gothiek vertoont in deze streek haar rijkste ontwikkeling aande torens. Meestal vertonen de gevels drie, soms vier verdiepingen. Het laatste meestal in het zuiden van de Kempen en in de Belgische Kempen. Soms zijn de gevels verder helemaal niet meer versierd en vertonen ze alleen een ingang aan de westkant (het koor is doorgaans naar het oosten gericht), en in de bovenste verdieping galmgaten om het geluid van de klokken door te laten. Vaak zijn die galmgaten twee aan twee gerangschikt en onder één boog samengebracht, een vorm die nog stamt uit de romaanse periode maar in onze streek een eigen ontwikkeling heeft doorgemaakt. Meestal vertonen de tussenverdiepingen nissen of spaarvelden, afgedekt met spitse of ronde boogjes, soms elk met twee of meer boogjes. Ook die vorm doet weer denken aan de romaanse bouwwijze. Het meest heeft de Middeleeuwse bouwer zich in onze streek uitgeleefd aan de steunberen, waarmee de hoeken van de torens vaak waren versterkt. Die vertonen een rijkdom aan vormen die getuigen vaneen grote fantasie en vindingrijkheid met het toch nogal stugge materiaal baksteen. In veel gevallen zijn de kerken afgebroken en zijn de torens alleen blijven staan. Dat heeft onder andere te maken met het feit dat de klokken in de torens niet alleen dienden voor het aankondigen van kerkdiensten, maar ook moesten worden geluid in geval van oorlog, als de tienden (kerkelijke belasting) werd geïnd of als er iemand dood was. De toren was dan ook vaak tot in de vorige eeuw eigendom van de burgerlijke gemeente. Het is ook bekend dat torens in geval van oorlog werden gebruikt als vluchtplaats voor de omwonenden (Stiphout). De toren van Asten moet zelfs een soort weergang met kantelen hebben gehad. Over de dorpskerken van de Kempische zandgronden zijn enkele boekjes in de handel, die het mogelijk maken zelf een ontdekkingstocht te ondernemen. De N.C.R.V. gaf de Kerkepad-gidsen

Tot in de 18e eeuw was in de meeste dorpen de meerderheid van de huizen gebouwd in vakwerkbouw, met wanden die met leem waren besmeerd. De kerk was daarin een opvallend gebouw, dat hoog boven de andere bebouwing uitstak. Tekening van A. Hordijk, 1792, van Best. Overgenomen uit "Dorpen in Brabant", 1978, uitgave van het Noordbrabants Museum te 's-Hertogenbosch, origineel uit de Historische Topografische Atlas van het Provinciaal Genootschap te 's-Hertogenbosch.

uit. Daarnaast schreef onze streekgenoot Wies van Leeuwen twee boekjes onder de titel "Langs de oude Brabantse kerken" (deel 1 Oost-Brabant, deel 2 West-Brabant, uitgeverij Bosch en Keuning). Onze eigen kring wijdde een geheel nummer van de Rosdoek aan dit onderwerp (Rosdoek nummer 28, maart 1983). Die Rosdoek is te bestellen bij het secretariaat van de kring. Aan diegenen die op zoek gaan zal blijken, dat aan de dorpskerken van de Noordbrabantse Kempen zowel als in de Belgische Kempen, zoals die in de Middeleeuwen zijn gebouwd, veel is te beleven. Om daarbij te helpen is de Heemkundekring "De Acht Zaligheden" bezig met de opbouw van een archief, waarvan we hopen dat we het op niet te lange termijn ter bestudering open kunnen stellen voor het publiek.

Herman Strijbos, Eersel.

Op bezoek bij de Aarschotse Kring voor Heemkunde

Het is een verdienste van ons bestuur, dat het ons in de gelegenheid stelt de grensbewoners van het Kempenland in hun omgeving te leren kennen. Het Land van Diest, de streek rond Heist-op-den-Berg en de stad Lier kregen eerder ons bezoek. Schijnbaar vergeten lag daar-tussen Aarschot en zijn omgeving. Wie verwachtte dat deze streek voor ons als heemvrienden minder te bieden zou hebben dan de eerdergenoemden, is na zijn deelname aan het bezoek aan de Aarschotse Kring voor Heemkunde zeker van gedachten veranderd. Al waren de bezochte objecten op zichzelf reeds interessant genoeg, de leden van de Aarschotse Kring toonden zich bijzonder hartelijke vrienden en gastheren. Dat begon al met smakelijke koffie met een Aarschotse koeksoort en de uitreiking van een uitvoerige brochure over de turbulente geschiedenis van Aarschot. Vele oude gebouwen blijken in de vorige eeuwen en tijdens de laatste twee oorlogen verwoest. Als kenmerkend overblijfsel uit de 16e eeuw bezochten wij de 's-Hertogenmolens aan de rand van de stadskern. Hier bleek duidelijk, dat de Belgische Monumentenzorg spoedig en voortvarend zal moeten handelen, willen deze monumenten niet volledig ten gronde gaan. Het nabij gelegen Begijnhof werd in 1944 door luchtbombardementen vernield. Hoewel in de karakteristieke stijl verdienstelijk opgebouwd, mist het de intimiteit van het instituut der begijnen elders. Een overblijfsel van de Middeleeuwse stadsomheining vormt de Aureolanustoren (13e eeuw). Deze toren bleek een prachtige uitkijkpost in alle richtingen over het landschap. Een bezoek aan de monumentale Onze-Lieve-Vrouwekapittelkerk met zijn 85-meter hoge toren was zeer interessant. Zij is een typevoorbeeld van de Demergothiek, wier karakter uiterlijk

veel uitbundiger is dan die van de Kempische gothiek, mede dank zij de wisseling tussen bruine ijzerzandsteen en witte kalksteen. Een toekomstige herhaling van een bezoek aan deze kerk zal vele van de deelnemers opnieuw boeien, omdat de vele kunstvoorwerpen door de beperkt beschikbare tijd minder aandacht konden krijgen.

De bestijging met de autobus van de heuvel naar de "Moedermeule", een oude graanmolen onder Gelrode, was een sensatie op zich. Zij werd gevolgd door een smakelijke lunch in de tot restaurant ingerichte schuur. De vroegere streekkermiskost "frikandellen met krieken" (wij zouden die gehaktballen in warme morellen noemen) bevorderde de bourgondische sfeer. Deze sfeer werd later nog versterkt door het genieten van de smaakvolle wijn, gewonnen op de wijngaard onder Houwaart.

Een ander aspect was het bezoek aan het kasteel van Horst, midden in een wijd landschap gelegen. Wij konden waarnemen dat ook hier nog veel werk wacht voor het behoud van monumenten in particulier bezit, vooral het kunstvolle stucwerk vroeg hiervoor de aandacht.

Na een vluchtige verkenning in de bedevaartplaats Scherpenheuvel reed ons gezelschap naar de Norbertijner Abdij van Averbode en konden we kennis maken met de geschiedenis van deze abdij en haar huidige activiteiten. Ook de andere voor onze Kempen zo van belang geweest zijnde abdij van Tongerlo werd bezocht; dat bezoek moest echter beperkt blijven, omdat het tijdschema teveel was uitgelopen.

Tijdens een diner in de nabijgelegen gasthof "Het Torenhof" sprak onze voorzitter zijn dank uit tot de leden van de Aarschotse Kring voor Heemkunde voor de eminente wijze, waarop zij de verbroederingsdag hadden voorbereid en begeleid. "U heeft vandaag vele vrienden gemaakt, die individueel of in groepen zullen terugkomen om opnieuw van het schone in Uw

heem te genieten; op zeer effectieve maar op nog meer hartelijke wijze heeft U Uw doel tegenover ons bereikt".

Th. van der Aalst.

(Uit: "De Rosdoek", nr. 30, oktober 1983.)

Grenzen en hun markeringen

Onder deze titel hield ons medelid de heer J.W. Bieze uit Veldhoven een met vele dia's ondersteunde uiteenzetting over het ontstaan van landsgrenzen en de wijze waarop deze grenzen zichtbaar werden en worden gemaakt.

Onze staatsgrenzen van nu zijn in verdragen vastgelegd. Zij kunnen gebaseerd zijn op natuurlijke omstandigheden (b.v. voor een deel de loop van de Maas tussen België en Nederland), eerder bestaande grenzen van lokale of regionale bestuursgebieden (gemeenten, heerlijkheden, provincies), plaatselijke omstandigheden (b.v. een omsloten kasteel), situaties van strijdende legers bij vredesonderhandelingen of door overwinnaars gewenste zekerheden (als voorbeeld: van Swalmen tot Mook volgt de grens de loop van de Maas op een afstand van 8000 roeden (3014m), zijnde het maximale schootsbereik van de kanonnen in het jaar 1815). Ook het algemeen bekende drielandpunt bij Vaals kwam ter sprake. Het toeristische drietal grenspalen aldaar geeft echter niet het juiste grenspunt aan; dat ligt er circa 25 meter vandaan.

In het gebied van de Kempen staan de U welbekende ijzeren grenspalen dikwijls ver van elkaar met ongenummerde hulp- en tussenstenen ertussen. Daarentegen is vooral de grens westelijk van Maastricht druk en ogenschijnlijk grillig bezet met grenspalen. Dit laatste vond

zijn oorzaak in het feit, dat de grens een afstand van 1200 vademen (2037,6 meter) moest volgen vanaf de omtrek van het fort, welke vestingmuren van vele driehoekige uitbouwen waren voorzien.

Dichter bij onze regio komend treffen wij in Budel en Someren voormalige douanepalen aan, die in de 17e eeuw door de Admiraliteit der Zeven Provinciën geplaatst werden. Deze zijn van hardsteen en van geheel andere vorm dan de huidige grenspalen of grensstenen.

Tussen Budel en de Achelse Kluis staat vlakbij een officiële ijzeren grenspaal een arduinen paal, die vroeger de scheiding aangaf tussen de Heerlijkheid Heeze-Leende en de Baronie van Cranendonk. De huidige staatsgrens loopt door de tuin van het kerkhof en door enige gebouwen van de Achelse Kluis; er staat een ijzeren grenspaal binnen het ommuurde terrein.

Dichtbij het punt waar de Dommel Nederland binnenkomt, fungeert een natuursteen als grensmarkering, die vroeger het uiterste punt van het graafschap Loon aangaf en "Graaf van Loon" genoemd wordt. Dit punt wordt als zodanig reeds genoemd in een akte van 1331.

De grens tussen Nederland en België werd na 1839 voornamelijk gesteld op de situatie van 1648. Omdat echter Luyksgestel overging naar Nederland en Lommel naar België, werden hier belangrijke veranderingen aangebracht.

Alle ijzeren grenspalen hebben een opvolgend nummer, bij Vaals te beginnen met nummer 1 en te eindigen bij de Noordzeekust van Zeeuws-Vlaanderen met het nummer 369. Enkele daarvan zijn vermist, sommige later bijgeplaatst. Een uitzondering hierop is de aan de rechterkant staande paal bij de grensovergang Eersel-Postel; deze heeft geen nummer; wel de grenspaal aan de linkerkant. Een verklaring voor deze uitzondering is niet bekend.

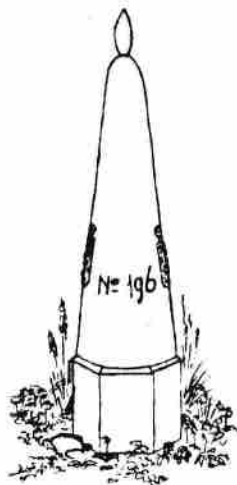
Het is U wel bekend, dat de Belgische enclave Baarle-Hertog bij Baarle-Nassau heel wat vreemde situaties schept wat betreft de loop van de

grens. Men heeft daarom de grens in en rond deze gemeente niet met grenspalen of -stenen aangegeven.

Het controleren en in orde houden van de grenspalen is een gezamenlijke taak van de Belgische en Nederlandse gemeente, die dij de betreffende paal aan elkaar grenzen. Dit geschiedde niet altijd volgens de overeenkomst tussen België en Nederland. Een grenspaal uit het Zuidlimburgse Eysden trof men zelfs aan bij een café in het Groningse Nieuweschans! De perfecte diavertoning en de helder gesproken toelichting zullen zeker tot gevolg hebben, dat we de "dode" grensmarkeringen gaan zien als levende delen van onze geschiedenis. In latere afleveringen van "De Rosdoek" zal de tekst, die de juiste punten voor de in 1843 te plaatsen grenspalen beschrijft, gepubliceerd worden, voor zover die op onze regio betrekking heeft.

Th. van der Aalst.

(Uit "De Rosdoek", nr. 31, januari 1984.)

Van daar tot aan den dijk of weg van Lommel naar Postel, loopt dezelve ineen met de gemeente-grensscheiding van Luijksgestel (Nederlanden) en van Lommel (Belgie); vervolgens, langs de noordzijde van genoemden dijk of weg loopende, gaat dezelve dwars door de Nederlandsche gemeenten Luijksgestel en Bergeijk, waarna dezelve de oude grens tusschen deze laatste gemeente en die van Moll (Belgie) volgt, tot aan het punt waar de wegen van Arendonck en van Postel naar Bergeijk ineen loopen; aldaar dringt dezelve in de gemeente Moll, welke zij in regte lijn dwars doorloopt, om de oude provinciale grens, op vier honderd zeven en dertig ellen (mètres) ten zuiden van het oude aanrakings-punt der gemeenten Bladel, Reusel en Moll, te hernemen.

(Artikelen 77 tot 81 van het beschrijvend proces-verbaal.)

Opgravingen in Hoogeloon en Riethoven

Op 17 november jl. hield drs. J. Slofstra voor onze beide heemkundige studiekringen een lezing over het resultaat der opgravingen van de villa naar Romeins model in Hoogeloon en over de eerste bevindingen bij de opgravingen in Riethoven, die in dezelfde richting wijzen. Zijn lezing muntte uit door een enthousiaste doch neldere uitleg naast voldoende kritische beschouwingen als wetenschapper.

De verovering van Frankrijk, Belgë, Limburg en Brabant tot aan de Rijn en de Hollandse Rijndelta door de Romeinse legers + 50 jaar vóór Christus heeft niet geleid tot vestiging van vele Romeinen in het Brabantse zandgebied; hun vestiging beperkte zich voornamelijk tot de oevers van de Rijn, hun verdedigings- en uitvalslinie. Wel deelden zij het veroverde gebied in meerdere bestuurlijke gewesten (z.g. civitaten) met een centrale hoofdplaats. Zo behoorde onze Kempen tot de civitas Tungrorum, het gewest Tongeren met het thans in België gelegen Tongeren als hoofdplaats. Voor de verplaatsing van hun legers legden zij een deugdelijk wegnnet aan; langs deze verkeerslijnen ontstonden hier en daar vanuit de oorspronkelijke bevolking kleine nederzettingen naar Romeins model, die tot de villa-norm uitgroeiden. Het in Hoogeloon gevonden hoofdgebouw, te dateren in de tweede eeuw na Christus, voldeed aan het begrip villa (marktgericht agrarisch bedrijf), zoals deze in meerdere aantallen voorkwamen zuidelijker van ons gebied.

In het Brabantse zandgebied zijn slechts enkele soortgelijke villa's aan te wijzen. Daaruit concludeert de heer Slofstra, dat de eigenaar van de gebouwen in Hoogeloon vaklieden van elders uit de Romeinse cultuur nodig heeft gehad. Het badgebouw was voorzien van een waterleiding en centraal gestookte hete-lucht-

vloerverwarming en men vond delen van een muurschildering met een uitgesproken Romeins karakter.

In Hoogeloon zal het onderzoek verder gaan naar bijbehorende doch van het hoofdgebouw afgelegen bijgebouwen. De opgravingen in Riethoven richten zich op het vinden van een soortgelijke vestigingsvorm als in Hoogeloon in dezelfde eeuw.

Th. van der Aalst.

(Uit "De Rosdoek", nr. 31, januari 1984.)

40 Jaren heemkunde in de Acht Zaligheden.

Onze kring werd opgericht in 1947, om precies te zijn op 25 juni, en bestaat derhalve in 1987 40 jaren. Het werd -en bleef- een streekkring met een groot gebied -zie elders in dit nummer- en er kon al direct gestart worden met een behoorlijk ledental, nl. 63.

De eerste voorzitter werd de heer P. van Eijndhoven uit Netersel, terwijl mej. M. van Hoof en de heer G. Beex, beiden uit Hoogeloon, eveneens een bestuursfunctie vervulden.

Vanaf het ontstaan van de kring heeft deze een speciale belangstelling getoond voor de archeologie. De vele wetenschappelijke opgravingen, uitgevoerd in diverse campagnes, zijn hieraan niet vreemd. Anderzijds hebben deze opgravingen weer geleid tot vele excursies, zowel voor de eigen leden als voor de bezoekende kringen en andere geïnteresseerden. Dit onderdeel heeft ook in belangrijke mate bijgedragen tot de bekendheid van onze kring.

Verder heeft de kring de toenemende kennis over het eigen gebied, als gevolg van de opgravingen, door middel van tentoonstellingen kunnen uitdragen. We noemen in dit verband de expositiereeks 1962 - 1964, tijdens welke achtereenvolgens werd geëxposeerd te Eersel, Luyksgestel, Veldhoven, Bergeyk en Bladel.

Ook de onlangs door kringleden samengestelde fototentoonstelling "De Kempen toen en nu" past in dit kader.

Een andere vorm van propaganda voor het werk van de heemkunde, zowel binnen als buiten het kringgebied, was de organisatie van een drietal zgn. werkkampen: 3-daagse bijeenkomsten van afgevaardigden van alle bij de Stichting Brabants Heem aangesloten kringen, te weten in 1949, 1964 en 1979.

Ten behoeve van gemeentebesturen werden en worden regelmatig en desgevraagd adviezen gegeven met betrekking tot objecten, ten dienste van de straatnaamgeving e.d..

Met het oog op de kennisverrijking van de leden zijn steeds excursies georganiseerd en lezingen verzorgd. Uitwisseling over en weer met andere kringen, zowel in Brabant als in België, vond en vindt regelmatig plaats en verschaffen veel informatie van de eigenheden van de betreffende streek.

Ook mag melding worden gemaakt van de diverse cursussen die in deze periode voor de leden werden georganiseerd. We noemen o.a. de cursus "Prehistorie en geschiedenis van de Noord-oostelijke Kempen", "Oud Schrift" en de nog onlangs, in samenwerking met "Het Noordbrabants Genootschap" gegeven cyclus "Streekgeschiedenis van de Meierij van 's-Hertogenbosch".

Over de publicaties die in de voorbije periode werden samengesteld en uitgegeven, is elders in dit nummer opgave gedaan.

Ik wil deze samenvatting niet afsluiten zonder ook even vooruit te kijken. Immers, morgen ligt vóór ons. Voor de komende periode hebben we weer een afwisselend en boeiend programma samengesteld, bestaande uit enkele excursies en een aantal inleidingen. Daarnaast wordt nog gewerkt aan een opzet voor lesbrieven over het ontstaan en de ontwikkeling van onze eigen leef- en woonomgeving voor bepaalde onderwijsniveaus. De viering van ons 40-jarig bestaan krijgt de aandacht.

De studiegroep "Dorpsgothiek" is bezig reeds enkele verzamelde gegevens te completeren en toegankelijk te maken.

Er zijn plannen om te komen tot het daadwerkelijk uitvoeren van kleinschalige opgravingen onder deskundige leiding, waarbij speciaal gedacht wordt aan de jeugdige leden.

Het moge U blijken dat de heemkundebeweging, schijnbaar oud, levendig jong en actief is. Indien Uw belangstelling is gewekt komt U gerust eens vrijblijvend kennismaken op een lezing of meldt U eens aan voor een excursie. U bent altijd welkom.

heemkundige studiekring de acht zaligheden

INFORMATIE INZAKE HET LIDMAATSCHAP

Deze wordt U gaarne -zowel mondeling als schriftelijk- verstrekt door de secretaris van de kring:

C.H.M. Witmer
Nijverheidslaan 16
3506 EE Veldhoven
tel. 040-536568

Lidmaatschapskosten f 40,-- per jaar (inclusief abonnement op "Brabants Heem").

Zonder abonnement op "Brabants Heem": f 25,-- per jaar.

Tweede gezinslid: f 17,50 per jaar (zonder abonnement op "Brabants Heem").

Jeugdleden tot 18 jaar betalen f 17,50 per jaar, inclusief een abonnement op het tijdschrift "Brabants Heem".

Alle leden ontvangen bovendien gratis de kringperiodiek "De Rosdoek" (4x per jaar).

4.86.500

Aanmeldingsformulier

Ondergetekende .....

Adres .....

Postcode ..... te .....

geeft zich op als lid/tweede gezinslid/ jeugdlid van de Heemkundige Studiekring De Acht Zaligheden. Hij/zij wenst wel/geen abonnement op het Brabants Heem.

(zenden naar het secretariaat) datum ..... handtekening: